

УДК 338.043.02(477)

М. І. Грицаєнко,
аспірант, Таврійський державний агротехнологічний університет, м. Мелітополь

ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ДЖЕРЕЛО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

М. І. Grytsayenko,
postgraduate student, Tavria State Agrotechnological University, Melitopol

ENTREPRENEURSHIP AS A SOURCE OF INNOVATION IN AGRICULTURE

У статті висвітлено результати дослідження підприємницької діяльності в аграрній сфері Запорізької області, як головного джерела інноваційної діяльності. На основі проведеного соціологічного анкетного опитування керівників та спеціалістів сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм господарювання було визначено їх ставлення до нагальних проблем розвитку агроінноваційної діяльності: її напрямків, ефективних джерел фінансування, надійних джерел інформації щодо інновацій. Були визначені фактори, що перешкоджають впровадженню інновацій в аграрному виробництві, а також заходи, які сприятимуть впровадженню інновацій в аграрній сфері. Аналіз відповідей респондентів надав можливість вибрати напрямки вдосконалення інституційного середовища інноваційної діяльності шляхом створення та розвитку відповідних суб'єктів інноваційної інфраструктури.

The article highlights the results of a study of entrepreneurial activity in agriculture Zaporozhye region as the main source of innovation. Based on the opinion questionnaire managers and specialists of agricultural enterprises of different legal forms of management were defined by their relationship to the pressing problems of agricultural innovation: its areas of effective funding sources, reliable sources of information for innovation. Were the factors that impede innovation in agricultural production, as well as measures to promote innovation in agriculture. Analyzing respondents provided an opportunity to choose the direction of improving the institutional environment innovation through the creation and development of the subjects of innovation infrastructure.

Ключові слова: підприємництво, інноваційна діяльність, соціологічне анкетне опитування, респондент, інституційне середовище, суб'єкт інноваційної інфраструктури.

Keywords: entrepreneurship, innovation, sociological questionnaire, the respondent, institutional environment, an innovation infrastructure.

Постановка проблеми. Розвиток інституту аграрного підприємництва в Україні є важливою соціально-економічною проблемою, яка стосується інтересів всього суспільства.

Згідно статті 42 Господарського кодексу України, «підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку» [1]. Саме підприємництво сприяє виявленню невикористаних резервів зростання продуктивності праці та інших економічних показників за рахунок орієнтації на кінцевий результат та впровадження останніх науково-технічних досягнень, тому дослідження різних аспектів підприємницької діяльності як головного джерела інноваційної діяльності набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підприємництво в аграрній сфері вивчалось багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими-економістами, такими, як М. Ф. Бабієнко [8], Є. А. Бузовський [2], В. В. Зіновчук [4], М. М. Кулаєць [8], П. А. Лайко [8], К. О. Лисенко [3], Ю. О. Лупенко [4, 7], М. Й. Малік [4-6], В. Я. Месель-Веселяк [7], П. М. Музика [8], П. Т. Саблук [7], В. А. Скрипниченко [2], М. М. Федоров [7], О. Г. Шпикуляк [5, 6, 8] та інші. Багато з них розглядали підприємництво у нерозривному зв'язку з інноваційною діяльністю, визначали його головним споживачем і замовником інноваційного продукту. Але сьогодні в контексті пошуку нових ефективних шляхів розвитку інноваційної діяльності нагальною вбачається необхідність «погляду зсередини», який можна зробити на основі аналізу думок аграрних підприємців.

Мета статті. Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі соціологічного анкетного опитування ідентифікувати проблеми розвитку та визначити напрямки забезпечення ефективної інноваційної діяльності в аграрній сфері.

Виклад основного матеріалу. Підприємницька діяльність в сільському господарстві Запорізької області здійснюється суб'єктами різних організаційно-правових форм господарювання (табл. 1).

Як свідчить аналіз даних табл. 1, загальна кількість діючих сільськогосподарських підприємств в Запорізькій області за 2007-2013 рр. поступово зменшується – з 3065 одиниць в 2007 р. до 3015 одиниць в 2013 р., або на 1,63%. Відповідно рівнянню лінії тренду щорічне зменшення становить в середньому 9,2 одиниці.

Як і в цілому по Україні, в структурі діючих сільськогосподарських підприємств Запорізької області найбільша частка у фермерських господарств – в 2013 р. вона становила 77,35%, далі ідуть господарські товариства та приватні підприємства – відповідно 13,13% та 6,80%. Найменша питома вага у державних підприємств – 0,43%, підприємств інших форм господарювання – 1,09%, та виробничих сільськогосподарських кооперативів – 1,19%.

В області поступово збільшується кількість господарських товариств та приватних підприємств – відповідно на 8,49 та 11,41%. За лінією тренду щорічне збільшення становить в середньому відповідно 3,1 та 1,7 одиниці. В той же час кількість фермерських господарств скорочується відповідно на 2,35% (за лінією тренду щорічно на 7,4 одиниці), державних підприємств – відповідно на 7,14% (за лінією тренду щорічно на 0,25 одиниці).

Таблиця 1.

Динаміка кількості діючих сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання в Запорізькій області*
(на 1 липня відповідного року)

Підприємства за								Рівняння ліній

організаційно-правовими формами господарювання	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	тренду, коефіцієнти кореляції (R), детермінації (D)
Усього	3065	3067	3033	3035	3019	3020	3015	$y = -9,2143x + 3073,1$ $R = 0,9218;$ $D = 0,8498$
Господарські товариства	365	389	385	406	387	385	396	$y = 3,1071x + 375,14$ $R = 0,5375;$ $D = 0,2889$
Приватні підприємства	184	205	213	218	206	201	205	$y = 1,7143x + 197,71$ $R = 0,3454;$ $D = 0,1193$
Фермерські господарства	2388	2338	2300	2273	2299	2319	2332	$y = -7,3929x + 2350,9$ $R = 0,4338;$ $D = 0,1882$
Виробничі кооперативи	55	47	43	40	38	36	36	$y = -3x + 54,143$ $R = 0,9373;$ $D = 0,8785$
Підприємства інших форм господарювання	69	73	77	83	74	66	33	$y = -4,4643x + 85,714$ $R = 0,5912;$ $D = 0,3495$
Державні підприємства	14	15	15	15	15	13	13	$y = -0,25x + 15,286$ $R = 0,5678;$ $D = 0,3224$

* Розраховано за даними Державної служби статистики України [10, 11]

Найбільше скорочення спостерігалось за підприємствами інших форм господарювання – відповідно на 47,83% (за лінією тренду щорічно на 4,5 одиниці), а також виробничими сільськогосподарськими кооперативами – на 34,55% (за лінією тренду щорічно на 3 одиниці).

Нажаль, в Запорізькій області питома вага прибуткових підприємств серед діючих сільськогосподарських підприємств (крім державних підприємств) також має тенденцію до зменшення (табл. 2).

Аналіз даних табл. 2. свідчить про те, що питома вага прибуткових серед діючих підприємств Запорізької області з 74,53% в 2007 році зменшилась до 62,29% в 2013 році.

Питома вага прибуткових підприємств за господарськими товариствами Запорізької області з 75,47% в 2007 р. зменшилась до 62,01% в 2013 р., за приватними підприємствами – відповідно з 78,38% до 65,64%, за фермерськими господарствами – відповідно з 78,57% до 64,71%, за виробничими сільгоспокооперативами – відповідно з 68,57% до 55,56%, за підприємствами інших форм господарювання – відповідно з 75,00% до 22,22%. Лише за державними підприємствами питома вага прибуткових підприємств навпаки, збільшилась - відповідно з 22,22% до 60,00%.

Таблиця 2.
Динаміка частки прибуткових серед діючих сільськогосподарських підприємств
Запорізької області за організаційно-правовими формами господарювання, %*

Підприємства за організаційно-правовими формами господарювання	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Рівняння ліній тренду, коефіцієнти кореляції (R), детермінації (D)
Усього	74,53	74,85	79,60	73,16	88,25	71,82	62,29	$y = -1,2189x + 79,804$ $R = 0,334; D = 0,1118$
Господарські товариства	75,47	73,67	76,47	70,38	86,71	69,10	62,01	$y = -1,4029x + 79,013$ $R = 0,398; D = 0,1582$
Приватні підприємства	78,38	78,71	86,71	82,07	93,81	77,66	65,64	$y = -1,1864x + 85,171$ $R = 0,294; D = 0,0867$
в т.ч. фермерські господарства	78,57	85,71	90,57	91,89	96,92	74,29	64,71	$y = -2,0739x + 91,533$ $R = 0,396; D = 0,1570$
Виробничі кооперативи	68,57	70,59	83,87	60,66	88,89	80,77	55,56	$y = -0,4875x + 74,651$ $R = 0,085; D = 0,0073$
Підприємства інших форм господарювання	75,00	83,33	66,67	69,54	76,92	60,00	22,22	$y = -6,9554x + 92,633$ $R = 0,743; D = 0,5514$
Державні підприємства	22,22	61,54	61,54	52,19	61,11	43,75	60,00	$y = 2,7618x + 40,717$ $R = 0,408; D = 0,1664$

* Розраховано за даними форми державного статистичного спостереження № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств» за 2007-2013 рр.

Аналіз ліній тренду за 2007-2013 рр. свідчить про те, що питома вага прибуткових підприємств серед діючих підприємств Запорізької області щорічно зменшувалась в середньому на 1,2 в.п., господарських товариств – відповідно на 1,4 в.п., приватних підприємств – відповідно на 1,2 в.п., за фермерськими господарствами – відповідно на 2,1 в.п., за виробничими сільгоспокооперативами – відповідно на 0,5 в.п., за підприємствами інших форм господарювання – відповідно на 7 в.п., за державними підприємствами – навпаки, щорічне збільшення на 2,8 в.п.

В 2007 р. найбільша частка прибуткових підприємств була серед фермерських господарств – 78,57%, найменша частка – серед державних підприємств – 22,22%. В 2013 р. приватні підприємства за питомою вагою прибуткових підприємств посіли перше місце – 65,64%, тоді як підприємства інших форм господарювання опинилися на останньому з показником 22,22%.

Аналіз розміру частки прибуткових серед діючих сільськогосподарських підприємств Запорізької області за організаційно-правовими формами господарювання дає підставу стверджувати про наявність потенційних споживачів інноваційного продукту. Але негативна динаміка цього показника потребує більш глибокого аналізу факторів, що забезпечують підприємствам отримання прибутку, серед яких найважливішим є інноваційна діяльність.

З метою ідентифікації проблем розвитку та визначення напрямків забезпечення ефективної інноваційної діяльності в аграрній сфері регіону нами було проведено соціологічне анкетне опитування, де в якості респондентів виступали керівники та спеціалісти 104 сільськогосподарських підприємств Запорізької області різних організаційно-правових форм господарювання, в тому числі 11 господарських товариств (10,58%), 12 приватних підприємств (11,54%), 67 фермерських господарств (64,42%), 4 виробничих сільськогосподарських кооперативи (3,85%), 6 сільськогосподарських підприємств інших форм господарювання (5,77%), 4 державних підприємства (3,85%). Статистичні характеристики вибіркової сукупності свідчать про те, що вона є репрезентативною: безповторна вибірка з ймовірністю в 0,954 забезпечує помилку 9,44% (звичайна надійність припускає до 10%), тобто отримані дані достатньо об'єктивно відображають проблеми інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств Запорізької області.

Серед респондентів 77,89% мають вищу освіту (18,27% – базову, 59,62% – повну), 19,23% – професійно-технічну, 2,88% (3 особи) мають повну загальну середню освіту. За освітою мають фах: економіста – 31,73%, бухгалтера – 6,73%, інженера – 43,27%, агронома – 3,85%, зоотехніка – 1,92%, інший – 12,5%. Тобто серед керівників та спеціалістів сільськогосподарських підприємств області переважають особи, що мають вищу освіту, і тому є потенційно більш сприятливими до нововведень.

За опитуванням 49,04% респондентів оцінили фінансовий стан власного підприємства як добрий, 38,46% – як задовільний, лише 9,62% – як відмінний, та 2,88% (3 підприємства, з яких 2 – фермерських господарства та 1 – державне підприємство) – як незадовільний. Можна вважати, що більшість підприємств мають фінансові ресурси для здійснення інноваційної діяльності.

Відповіді респондентів свідчать про те, що 98,08% з них (97,01% фермерських господарств та по 100% – усіх інших форм господарювання) вважають, що їх підприємство має потребу в інноваціях (рис. 1).

При виборі напрямку необхідних інновацій (за можливістю вибору більше одного напрямку) найбільша частка респондентів вказала технологічні інновації – 87,5%, потім біологічні – 84,62%, а також технічні – 79,81%. При цьому 57 респондентів (54,81%) вказали на необхідність хімічних інновацій, 36,54% – логістичних. Опитування виявило найменшу зацікавленість респондентів в інноваціях соціальних (7,69%), в менеджмент (7,96%), а також в екологічних та економічних (відповідно 9,62% та 13,46%).

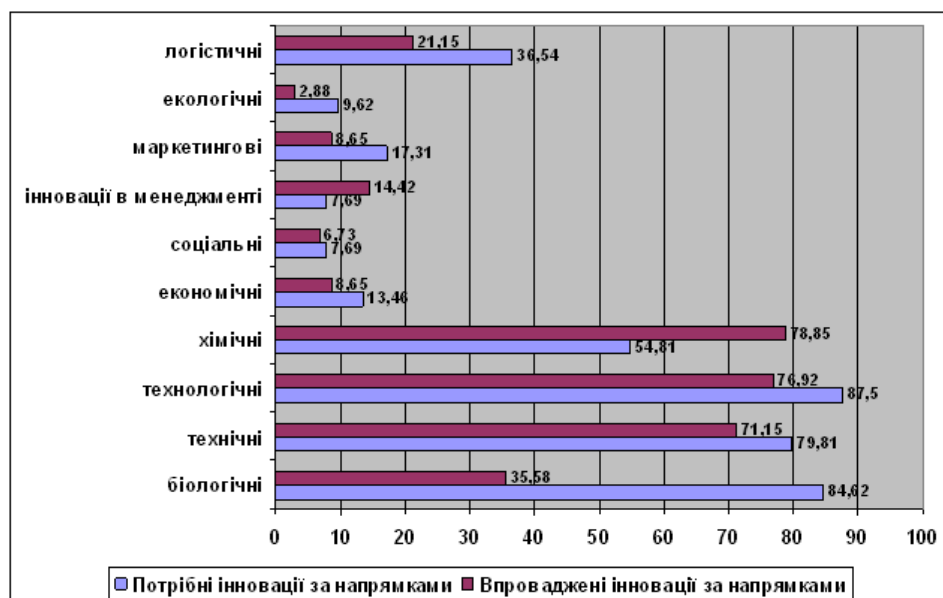

Рис. 1. Розподіл відповідей респондентів щодо потреби сільгоспвиробників в інноваціях та наявності впроваджених інновацій, за напрямками, %*

*Складено на основі опитування, проведеного автором серед керівників та спеціалістів сільськогосподарських підприємств Запорізької області, за можливістю вибору більше одного напрямку

В розрізі різних організаційно-правових форм господарювання відповіді розподілялися аналогічним чином: за необхідність технологічних інновацій висказались 90,91% господарських товариств, 91,67% приватних підприємств, 93,58% фермерських господарств, по 100% виробничих сільськогосподарських кооперативів, підприємств інших форм господарювання, державних підприємств; за необхідність біологічних інновацій – 72,73% господарських товариств, по 66,67% приватних підприємств та підприємств інших форм господарювання, 92,54% фермерських господарств, а також по 75% виробничих кооперативів та державних підприємств. Потреба в технічних інноваціях була визначена в 100% відповідей респондентів господарських товариств, виробничих кооперативів, підприємств інших форм господарювання та державних підприємств, а також в 83,33% відповідей респондентів приватних підприємств та 71,64% – фермерських господарств.

За результатами опитування 96 респондентів (92,31%) вказали на те, що в їх підприємствах вже впроваджувались інновації, в тому числі (рис. 1): хімічні – в 78,85% підприємств, технологічні – в 76,92%, технічні – в 71,15%. Найменша частка впроваджених інновацій за екологічними – 2,88%, соціальними – 6,73%, а також економічними та маркетинговими напрямками – відповідно по 8,65%.

За окремими організаційно-правовими формами господарювання за результатами опитування хімічні інновації впроваджували 100% господарських товариств, приватних підприємств та підприємств інших форм господарювання, технологічні – 100% виробничих кооперативів, 90,91% господарських товариств, 58,33% приватних підприємств, 76,12% фермерських господарств, 83,33% підприємств інших форм господарювання та 75% державних підприємств. Технічні інновації впроваджували 72,73% господарських товариств, 58,33% приватних підприємств, 82,09% фермерських господарств, а також 50,0% виробничих кооперативів та 33,33% підприємств інших форм господарювання.

Тобто в несприятливих економічних умовах господарювання у керівників та спеціалістів переважає суто прагматичний підхід до інновацій, вони вибирали і прагнуть вибрати в майбутньому ті напрямки, які апіорі будуть результативними, принесуть економічний ефект.

Серед факторів, які, на думку респондентів, заважають впровадженню інновацій в їх підприємствах, найбільшу частку становлять відсутність фінансових можливостей (76,92% відповідей) та нестабільність законодавства (75,96% відповідей). Половина опитуваних скаржилась на відсутність необхідної інформації, нових ідей.

В розрізі підприємств за організаційно-правовими формами господарювання на нестабільність законодавства вказали по 100% респондентів з приватних підприємств, виробничих кооперативів та державних підприємств, 71,64% – з фермерських господарств, 66,67% – з підприємств інших форм господарювання, а також 63,64% – з господарських товариств. Відсутність необхідної інформації, нових ідей відмітили по 100% респондентів з виробничих кооперативів та державних підприємств, 83,33% підприємств інших форм господарювання, 66,67% приватних підприємств, 45,45% господарських товариств, а також 38,81% фермерських господарств.

На відсутність фінансових можливостей скаржилися по 100% респондентів з виробничих кооперативів та державних підприємств, по 83,33% з приватних підприємств та підприємств інших форм господарювання, 76,12% з фермерських господарств, а також 54,55% – з господарських товариств. Вважаємо, що при

відповіді на це питання керівники та спеціалісти сільськогосподарських підприємств дещо лукавили: переважна їх кількість (97,12%) оцінила фінансовий стан власного підприємства як задовільний, добрий та відмінний, але скаржаться в першу чергу на відсутність фінансових можливостей. Безумовно, необхідно розвивати систему фінансової підтримки інноваційної діяльності сільгосптоваровиробників, але, на наш погляд, більшої уваги заслуговує формування та розвиток системи інноваційного провайдингу, яка ефективно поєднає інтелектуальну сферу, а також сфери споживання та виробництва, надасть змогу підвищити ефективність науково-інноваційної діяльності через комерціалізацію результатів наукових досліджень, забезпечення ринку якісною наукомісткою продукцією, отримання позабюджетних коштів для фінансування НДДКР.

Розподіл відповідей респондентів щодо заходів, які будуть сприяти впровадженню інновацій в аграрній сфері, за умовами можливості обирати більше одного заходу, відбувся таким чином: найбільша питома вага відповідей респондентів приходилась на вдосконалення інституційного середовища інноваційної діяльності (80,77%) та вдосконалення законодавчої бази (75,96%), найменша – на покращення діяльності інформаційно-консультаційної служби (32,69%) та інші заходи (13,46%).

При цьому господарські товариства в 90,91% відповідей відмітили вдосконалення законодавчої бази, в 63,64% – вдосконалення інституційного середовища інноваційної діяльності; приватні підприємства також віддали перевагу вдосконаленню законодавчої бази (75% відповідей) та інституційного середовища інноваційної діяльності (66,67%); респонденти фермерських господарств в більшості відповідей (86,57%) вказали вдосконалення інституційного середовища інноваційної діяльності; виробничі кооперативи в 100% відповідей вказали необхідність вдосконалення законодавчої бази, економічного стимулювання інноваційної діяльності та вдосконалення інституційного середовища інноваційної діяльності; підприємства інших форм господарювання в 66,67% відповідей відмітили необхідність вдосконалення інституційного середовища інноваційної діяльності, державні підприємства в 100% відповідей вказали на економічне стимулювання інноваційної діяльності.

Найбільш ефективними джерелами фінансування респонденти назвали власні кошти та кредити – відповідно 96,15% та 87,50% відповідей. При цьому на ці джерела фінансування інновацій вказують 100% респондентів з господарських товариств, виробничих кооперативів, підприємств інших форм господарювання. Респонденти приватних підприємств як найбільш ефективні джерела фінансування інновацій вказують власні кошти і кредити відповідно в 83,33% та 75,00% відповідях, фермерські господарства – відповідно в 97,01% та 89,55% відповідях, державні підприємства в 100% відповідей вказують власні кошти, в 75,00% – державні кошти. На жаль, значно менша частка респондентів вказала як на ефективні на інші джерела фінансування інноваційної діяльності: кошти інноваційного фонду, агролізінг, бюджетні кошти (відповідно 25,00%, 19,23% та 21,15%). Вважаємо, що відсутність державної підтримки, а також обмежений доступ сільськогосподарських підприємств до альтернативних джерел фінансування гальмують розвиток інноваційної діяльності, стримують процеси інтенсифікації сільськогосподарства.

Розподіл відповідей респондентів щодо надійних джерел інформації про інновації (за можливістю вибору більше одного джерела) відбувся наступним чином: 72,12% відповідей припадала на наукові установи, 70,19% – на друк, пресу, Інтернет, ЗМІ, 58,65% – на конференції, семінари, 55,77% – на виставки. Але вищі навчальні заклади, власні розробки та дорадчі служби в якості надійних джерел інформації вказали лише відповідно 22,12%, 23,08% та 39,42% респондентів. Вважаємо, що в умовах відсутності тісних зв'язків між освітою, наукою та виробництвом необхідно вдосконалювати інституційне середовище шляхом створення суб'єктів інноваційної інфраструктури для ефективного та раціонального використання наявного наукового потенціалу, матеріально-технічної бази вищих навчальних закладів, наукових установ, дорадчих служб, з метою комерціалізації результатів наукових досліджень та їх впровадження на вітчизняному та закордонному ринках.

Відповіді респондентів щодо суб'єктів інноваційної інфраструктури, які сприятимуть впровадженню інновацій в аграрній сфері (рис. 2), розподілилися таким чином: за науковий парк висказалось 27,88% респондентів, за регіональний інноваційний кластер – відповідно 23,08%, за інноваційний центр – 15,38%. Меншу зацікавленість респонденти виявили до центру трансферу технологій, технологічного парку та інноваційного бізнес-інкубатору – відповідно 10,58%, 9,62% та 5,77%. Затрудились з відповідями 5 респондентів, або 4,81%.

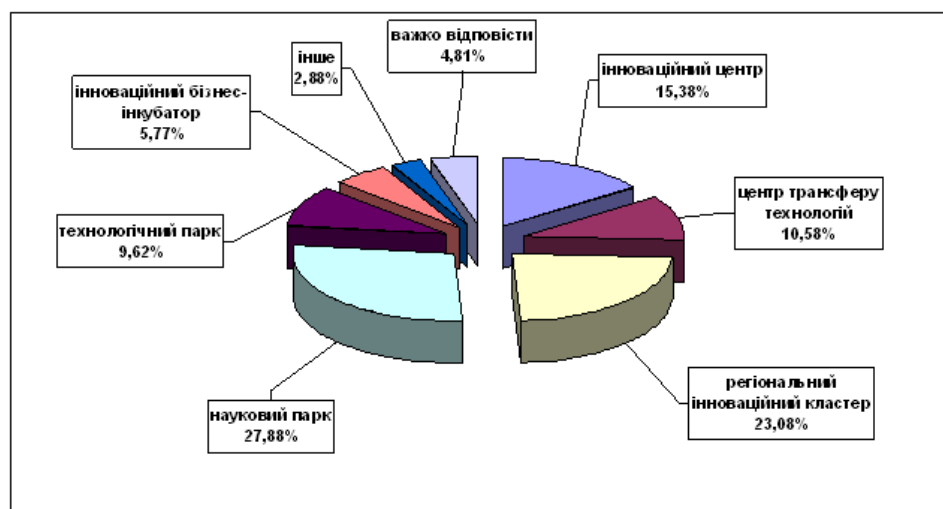

Рис. 2. Розподіл відповідей респондентів щодо суб'єктів інноваційної інфраструктури, які сприятимуть впровадженню інновацій в аграрній сфері, %*

*Складено на основі опитування, проведеного автором серед керівників та спеціалістів сільськогосподарських підприємств Запорізької області

Серед підприємств різних організаційно-правових форм господарювання за науковий парк віддали відповіді 54,55% респондентів господарських товариств, 25,37% фермерських господарств, по 25,0% приватних підприємств, виробничих кооперативів та державних підприємств, 16,67% підприємств інших форм господарювання. За регіональний інноваційний кластер віддали відповіді 18,18% респондентів господарських товариств, 41,67% приватних підприємств, 33,33% підприємств інших форм господарювання, по 25,0% виробничих кооперативів та державних підприємств, 19,40% фермерських господарств.

Вважаємо, що вдосконалення інституційного середовища інноваційної діяльності в аграрній сфері шляхом створення наукового парку або регіонального інноваційного кластеру дозволить ефективно поєднати науку, освіту та виробництво, сприятиме створенню інноваційного продукту, використанню і комерціалізації результатів наукових досліджень та розробок, що зумовить випуск на ринок інноваційної продукції – нових конкурентоздатних товарів і послуг, що призведе до підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств регіону.

Висновки. Проведені дослідження розвитку підприємництва як джерела інноваційної діяльності в аграрній сфері Запорізької області виявили її проблеми та напрямки забезпечення ефективного розвитку. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці пропозицій щодо створення в області наукового парку на базі аграрного університету.

Література.

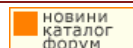
1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page2>
2. Бузовський С. А. Інновації у розвитку підприємництва в аграрній сфері / С. А. Бузовський, В. А. Скрипниченко. – Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 55-63.
3. Лисенко К. О. Особливості розвитку підприємництва аграрного сектору в ринкових умовах / К. О. Лисенко // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб.наук.пр. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – № 2(38). – С. 77-82.
4. Малік М. Й. Основи аграрного підприємництва // М. Й. Малік, В. В. Зіновчук, Ю. О. Лупенко та ін. За ред. М. Й. Маліка. – К.: Інститут аграрної економіки, 2001. – 582 с.
5. Малік М. Й. Підприємництво у розвитку аграрного ринку / М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2007. – № 11. – С. 138-149.

6. Малік М. Й. Розвиток підприємництва в аграрному секторі економіки / М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2006. – № 4. – С. 3–10.
7. Результати і проблеми реформування сільського господарства України / Ю. О. Лупенко, П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С. 26-37.
8. Удосконалення інноваційної підприємницької діяльності / М. М. Куласць, М. Ф. Бабієнко, П. А. Лайко, П. М. Музика, О. Д. Витвицька, Є. А. Бузовський, В. А. Скрипниченко, М. М. Лучник // Економіка АПК. – 2009. – №5. – С. 76-87.
9. Шпикуляк О. Г. Інституціональні особливості розвитку підприємництва та соціального капіталу в аграрній сфері / О. Г. Шпикуляк // Агросвіт. – 2008. – № 11. – С. 4–10.
10. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Державна служба статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. – К., 2008. – 572 с.
11. Статистичний щорічник України за 2013 рік : Статистичний збірник / Державна служба статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. – К., 2014. – 534 с.

References.

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), Code of Ukraine “Economic Code of Ukraine”, available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page2> (Accessed 16 January 2003).
2. Buzov'skyj, Ye. A. and Skrypnychenko, V. A. (2009), “Innovations in the development of entrepreneurship in agriculture”, *Ekonomika APK*, vol. 1, pp.55-63.
3. Lysenko, K. O. (2011), “Features of the agricultural sector enterprise in market conditions”, *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva* [Project management and development of production], Luhans'k, Ukraine, vol. 2(38), pp. 77-82.
4. Malik, M. J. Zinovchuk, V. V. and Lupenko, Yu. O. (2001), *Osnovy ahrarynoho pidpryemnytstva* [Fundamentals of agricultural enterprise], Instytut ahramoi ekonomiky, Kyiv, Ukraine
5. Malik, M. J. and Shpykuliak, O. H. (2007), “Business development in the agricultural market”, *Ekonomika APK*, vol. 11, pp. 138-149.
6. Malik, M. J. and Shpykuliak, O. H. (2006), “Business development in the agricultural sector”, *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 3-10.
7. Lupenko, Yu. O. Sabluk, P. T. Mesel'-Veseliak, V. Ya. and Fedorov M. M. (2014), “Results and problems of agricultural reform Ukraine”, *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 26-37.
8. Kulaiets', M. M. Babiienko, M. F. Lajko, P. A. Muzyka, P. M. Vytvyts'ka, O. D. Buzov'skyj, Ye. A. Skrypnychenko, V. A. and Luchnyk M. M. (2009), “Improving innovation entrepreneurship”, *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 76-87.
9. Shpykuliak, O. H. (2008), “Institutional features of entrepreneurship and social capital in agriculture”, *Ahrosvit*, vol. 11, pp. 4-10.
10. State Statistics Service of Ukraine (2008), “Statystychnyj schorichnyk Ukrainy za 2007 rik. Statystychnyj zbimyk” [Statistical Yearbook of Ukraine for 2007] Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.
11. State Statistics Service of Ukraine (2014), “Statystychnyj schorichnyk Ukrainy za 2013 rik. Statystychnyj zbimyk” [Statistical Yearbook of Ukraine for 2013] Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 06.12.2014 р.

ТОВ "ДКС Центр"